



ולפי המובן מפשטי שני הדברים בתחלת המחשבה, הרי שגני המאמרים סותרים זה את זה. ואין הדבר כן, אלא שניהם אמת, ואין ביניהם מחלוקת כלל. וזה, שהרעות אשר הן אצל הפילוסופים רעות - הן אשר אמרו שמי שלא תאנה להן יותר טוב ממי שיתאנה להן וימשל בנפשו מהן, והם הדברים המפרסמים אצל בני האדם כלם שהם רעות, כשפיכות דמים, וגנבה, וגזל, והונאה, והזק למי שלא הרע, וגמל רע למיטיב, וזלזול הורים, וכיוצא באלה. והן המצוות אשר יאמרו עליהן החכמים עליהם השלום: "דברים שאמלי לא נכתבו ראויים היו לכתבן" (יומא סז ע"ב), ויקראון קצת חכמינו האחרונים¹ אשר חלו חלי 'המדברים': 'המצוות השכליות'². ואין ספק כי הנפש אשר תתאנה לדבר מהם ותשתוקק אליו - היא נפש חסרה, וכי הנפש המעלה לא תתאנה לדבר מאלה הרעות כלל, ולא תצטער בהפנעה מהן³. אבל הדברים אשר אמרו החכמים שהמושל בנפשו מהם יותר טוב ושכרו יותר גדול - הן המצוות השמעיות, וזה נכון, כי אלמלא התורה לא היו רעות כלל, ולפיכך אמרו שצריך האדם להניח נפשו על אהבתם, ולא נשים מונעו מהם אלא התורה⁴.

והתבונן בחכמתם, עליהם השלום, ובמה המשילו. שהוא לא אמר: לא יאמר אדם אי אפשי להרג את הנפש, אי אפשי לגנב, אי אפשי לכזב, אלא אפשי ומה וכו'; ואמנם הביא דברים כלם שמעיים: בשר בחלב, ולבישת שעטנז ועריות⁵. ואלה המצוות וכיוצא בהן הן אשר יקראו ה': 'חסותי', אמרו: 'חסים שחוקתי לד ואין לד רשות להרהר בהם, ואמות העולם משיבין עליהן, והשטן מקטרג עליהן, כגון פרה אדמה ושעיר המשתלח" (יומא סז ע"ב) וכו'. ואותן אשר קראו האחרונים 'שכליות' - יקראו: 'מצוות', כמו שבארו החכמים.

וכבר התבאר מכל מה שאמרנוהו, אילו עברות יהיה מי שלא ישתוקק אליהן יותר טוב ממי שישתוקק אליהן וימשל בנפשו מהן, ואילו מהן יהיה הדבר בהן להפד⁶. וזה חדוש נפלא, והשלמה מפלאה בין שני המאמרים, ולשון שגני המאמרים מורה על אמתת מה שבארנוהו⁷. וכבר נשלמה פונת זה הפרק.

בשיתוף:

הר"ת הישיבה בית אל
Yeshiva.org.il
הלל לז"ל תורה

www.yeshiva.org



www.meirtv.co.il

"המדברים" - כת מחכמי הפילוסופים הערביים. השכליות - שהשכל מחייב לעשותן. השמעיות - שחיובן מכח ששמענו מפי ה'. יקראו מצוות - בלשון התורה.

למדת יומי
מאמרים

ביאורים

כפי שראינו, לא ברור על פי מקורות התורה וחז"ל, מהי המדרגה הגבוהה יותר – זו של אדם שאיננו משתוקק לרע או זו של הכובש את יצרו למרות תשוקתו. כדי לענות על השאלה הזאת הרמב"ם מלמד אותנו כלל חשוב; ישנם תחומים בהם בוודאי לא נוכל לומר שהשתוקקות אליהם היא דבר נורמלי ולגיטימי. למשל, מי שמסתובב כל היום ומשתוקק לרצוח אנשים או אדם שמתגבר כל העת על תאוות הגניבה שלו. תכונות נפש כאלה, מעידות על פגם בסיסי במדרגה האנושית של האדם. הסיבה לכך היא שכל אדם בעל היגיון מבין שרצח הוא דבר פסול וכן גניבה. גם אנשים המוגדרים כיום כלא דתיים יחתמו על הקביעה הזאת. אלה מושגים אלמנטאריים ואוניברסאליים שאין כמעט חולק עליהם. לעומת זאת, בתחומי ציווי התורה שאיננו יודעים את טעמם באופן שכלי (=התורות השמעיות), התמונה שונה. למשל, אכילת בשר בחלב איננה מובנת לנו בהיגיון, לכן התאוות לאכילת חלב לאחר בשר איננה מעידה על פגם מהותי בנפש. במקרה זה ההתגברות על התאוה היא מה שמתבקש מהאדם ולא ביטול התאוה משורשה. את החילוק היסודי הזה מוכיח הרמב"ם על ידי דיוק מלשון המדרש ממנו עלתה הקושיה בהתחלה: הדוגמאות במדרש כולן נלקחות מתחום המצוות המכונות 'שמעיות' (= אלה שאינן מובנות לנו בהיגיון), אכילת בשר, לבישת שעטנז ועריות. המכנה המשותף לכל האיסורים הללו הוא שכולם שייכים לקטגוריה הלא שכלית של המצוות. טבעי והגיוני שהיצר ימשוך אותנו במה שלא מובן לנו מצד ההיגיון. מה שלא מתקבל הוא שאדם ישתוקק ויתאוה למעשים שההיגיון והמוסר האנושי הכללי מרחיקים את המשיכה אליהם.

הרחבות

1. פרק ו' - מוסר אלוהי.

עד לפרק ה' עסק הרמב"ם במוסר אנושי: תיקון המידות, ושלמות המושכלות, שאלו הם ערכים השווים לכל נפש. שם צעד הרמב"ם יחד עם הפילוסופיה, ומצא בה טעם לשבח בהשקפת התורה. בפרק ו', מתייחס הרמב"ם למוסר אלוקי: 'חוקים', שאיננו קיים לדידה של הפילוסופיה, ומכאן נפרדות דרכיהם.

2. האם החילוק של הרמב"ם בין מצוות שכליות לשמעיות מוסכם?

א) בעל התניא מגדיר את ה'צדיק', שטבעו מתוקן ונוטה לרצון ה' ('חסיד'), כאדם השלם. בניגוד ל'בינוני', שנתון במאבק וגובר על יצרו ('מושל'), שזו אמנם מדרגה השווה לכל נפש, אך בודאי איננה במעלה העליונה (לקוטי אמרים, י-יב).

באופן דומה מבחין הרמח"ל בין 'הזהיר' ('מושל') שמסמן את השלב הראשון בעבודת ה', לבין ה'נקי' ('חסיד') שנמצא בדרגה גבוהה יותר (מסילת ישרים, י).

צריך עיון האם יש כאן מחלוקת: מחד, התניא והרמח"ל לא מבדילים בין סוגי המצוות, 'שכליות' ו'שמעיות'. מאידך, נראה שדבריהם מתייחסים בעיקר למידת ה'תאוה' וה'חומריות', שהן בכלל ה'שכליות'.

מ"מ, נראה שלדעת הרמב"ם מדרגת ה'חסיד' ביחס ל'שכליות' נתבעת מכל אדם, וה'מושל' נחשב לחיסרון. לעומת בעל התניא, שרואה ב'חסיד' מדרגה נדירה השייכת ליחיד סגולה, לעומת הבינוני שזו מדרגת ההמון ושלמותם.

ב) היעב"ץ (על הגליון) חולק על הרמב"ם, ולדעתו הכובש עדיף מהמושל גם במצוות השכליות. ואדרבה, דוקא במצוות השכליות גובר יצרו של האדם יותר מאשר בשמעיות, ולכן מסתבר שמעלתו של המושל גבוהה יותר.

שאלות לדיון

מה היחס בין המוסר הטבעי לצו האלוקי?

האם יש ו/או ניתן למצוא טעם לכל המצוות?

אילו מצוות קל לנו יותר לקיים, מצוות 'שמעיות' או 'שכליות' מדוע? למה ה' ברא אותנו כך?

מה היחס בין טוב ורע לעומת אמת ושקר – האם קיימת באדם סלידה מן השקר?



למדת יומי

מאמרים

בשיתוף:

הרשת הישיבה בית אל
Yeshiva.org.il

הש"ס תש"ס תתי"ח

www.yeshiva.org



www.meirtv.co.il



נספח: הרחבות נוספות

1. מי הם 'הקמינו האחרונים' אשר חלו חלי 'המדברים'?

כוונת הרמב"ם לרס"ג, שאימץ בספרו 'אמונות ודעות' (מאמר ג) לראשונה את חלוקת המצוות לשני סוגים: 'שכליות' ו'שמעיות'. 'אמונות ודעות' הוא חלוץ ספרי המחקר של הראשונים, והוא שהטביע את המונחים הללו בתפיסת היהדות.

2. מדוע מסתייג הרמב"ם מהמונח 'שכליות'?

החלוקה שבין 'שכליות' ל'שמעיות', מקורה בהשקפת ה'מדברים' ('אשעריאה'), הטוענת שה' משגיח על פי רצון שרירותי, ולא על פי חכמה וצדק: "לפי זה הדעת... שלא תהיה תכלית כוונה לפעולותיו ית'... כשנראה איש נולד סומא או מצורע, אשר לא נוכל לומר שקדם לו חטא שהתחייב בו זה, יאמר שכן רצה השם. וכשנראה החסיד העובד שנהרג ביסורין, יאמר כן רצה ה', ואין עול בזה. כי ראוי להם בחק השם יתעלה שייסר ביסורין מי שלא חטא ויגמול טוב לחוטא" (מורה נבוכים, ג יז, 'הדעה השלישית').

דעת המדברים ביחס להשגחה, משליכה גם על היחס למצוות: "כמו שחלקו אנשי העיון מבעלי התורה, אם מעשיו יתעלה נמשכים אחר חכמה או אחר הרצון לבד לא לבקשת תכלית כלל - כן חלקו זאת המחלוקת בעצמה במה שנתן לנו מן המצוות: שיש מי שלא יבקש לזה סבה כלל, ויאמר שהתורות כלם נמשכות אחר הרצון לבד (ללא סיבה). ויש מי שיאמר שכל מצוה ואזהרה מהן נמשכת אחר החכמה, והמכוון בה תכלית אחת, ושהמצוות כלם יש להם סבה, ומפני התועלת צוה בהם (שם, ג כו).

3. מדוע נמנעים ה'מדברים' לומר שיש חכמה במצוות?

האפשרות להבין את המצוות, לדעתם, מסירה מהם את ה'הילה האלוהית', ומורידה אותם למדרגה אנושית: "מבני אדם, אנשים שיכבד עליהם נתינת סבה למצוה מן המצוות, והטוב אצלם שלא יושכל למצוה ולאזהרה ענין כלל... שהם יחשבו, שאם יהיו אלו התורות מועילות בזה המציאות ומפני כך נצטוונו בהם, יהיו כאילו באו ממחשבות והשתכלות בעל שכל. אמנם כאשר יהיה דבר שלא יושכל לו ענין כלל, ולא יביא לתועלת, יהיה בלא ספק מאת השם, כי לא יביא מחשבת אדם לדבר מזה (שם, ג לא).

4. מדוע חולק הרמב"ם על המדברים?

המדברים חושבים לרומם את ה', אבל באמת הם משפילים אותו אפילו ביחס לאדם: "היה האדם אצלם יותר שלם מעושהו: כי האדם הוא אשר יאמר ויעשה מה שמביא לתכלית אחת, והשם לא יעשה כן, אבל יצוונו לעשות מה שלא יועילנו עשותו, ויזהירונו מעשות מה שלא יזיקנו עשותו, חלילה לו חלילה.

אבל הענין בהפך זה, והכונה כולה להועילנהו... ואמר 'אשר ישמעון את כל החקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה', כבר באר שאפילו החוקים כולם יורו אל כל הגוים שהם בחכמה ובתבונה. ואם יהיה ענין שלא יודע לו סבה ולא יביא תועלת ולא ידחה נזק, למה יאמר במאמינו או בעושהו שהוא חכם ונבון וגדול המעלה ויפלאו מזה האומות" (שם).

חלוקת המצוות ל'שכליות' ו'שמעיות', בנויה על ההנחה שישנן מצוות שאין בהן חכמה, אלא רצון סתמי. לדעת הרמב"ם, לכל המצוות ללא יוצא מן הכלל, יש סיבה ותועלת, ולכן כולן 'שכליות'.

5. הרמב"ם מסכים לעצם חלוקת המצוות לשתי סוגים, אלא שלדעתו כולן 'שכליות'. מהי אם כן סיבת ההבדל שבין סוגי המצוות?

לכל המצוות יש סיבה, וההבדל ביניהן תלוי בהבנה שלנו: "ואלו שנקראים חקים, כשעטנו ובשר בחלב ושעיר המשתלח... לא יאמין המון החכמים שהם ענינים שאין להם סבה כלל ולא בוקש להם תכלית... אבל יאמין המון החכמים שיש להם עלה, ר"ל תכלית מועילה על כל פנים, אלא שנעלמה ממנו, אם לקצור דעתנו או לחסרון חכמתנו.

כל המצוות אם כן יש להם סבה, ר"ל כי למצוה ההוא או לאזהרה יש תכלית מועילה, מהם מה שהתבאר לנו צד התועלת בהן, כאזהרה מן הרציחה ומן הגניבה, ומהן מה שלא התבארה תועלתם כמו שהתבאר בנזכרים, כאסור הערלה וכלאי הכרם, והם אשר תועלתם מבוארת אצל ההמון יקראו משפטים, ואלו שאין תועלתם מבוארת אצל ההמון יקראו חקים".

לדעת המדברים חלוקת המצוות היא אוביקטיבית - מצד המצוה עצמה, ואילו לדעת הרמב"ם חלוקת המצוות היא סוביקטיבית בלבד - רק מצד המצווה.

למדת יומי

בשיתוף

בשיתוף:

הר"ת הישיבה בית אל
Yeshiva.org.il
הל"ר לז"א תורה

www.yeshiva.org



www.meirtv.co.il

נספח: הרחבות נוספות

6. דעת רס"ג בחלוקת המצוות

רס"ג עצמו, עידן את משמעות החלוקה שבין 'שכליות' ל'שמעיות', ולמעשה נראה שדעתו כדעת הרמב"ם:

"**החלק הראשון** משני חלקי המצוות... כל ענין מאלה שמצוה בו, נטע בשכלנו טובתו. וכל ענין מהם שהזהיר ממנו, נטע בשכלנו גנותו...

והחלק השני, דברים אין השכל גוזר אותם, שהם טובים לעצמם ולא מגונים לעצמם, הוסיף לנו הבורא עליהם צווי והזהרה, להרבות גמולנו והצלחתנו עליהם... ועם זה אי אפשר שלא יהיה להם עם ההסתכלות, **תועלות חלקיות, ועלילה מעטה** מדרך המושכל, כאשר היה לחלק הראשון **תועלות גדולות ועלילה גדולה** מדרך המושכל.

אף על פי שהעלה הגדולה בקיומם - מצות אלהינו, **והבאתנו אל התועלת**, אני מוצא לרובם עלות חלקיות מועילות... כאשר יחקרו רוב המצות האלה השמעיות, ימצא להם מן סעיפי העלילה ותועלותיה, דברים רבים, וחכמת הבורא בדעתו למעלה מכל מה ששיגוהו" (מאמר ג).

נמצא, שההבחנה בין המצוות היא מצד השגת **השכל האנושי**, אך מצד ה' הכל נעשה בחכמה ומביא לתועלת.

7. מהו יסוד המחלוקת בין הרמב"ם לפילוסופים?

לדעת הפילוסופים, לאלוה אין רצון וכונה עילאיים משלו, והשכל האנושי הוא חזות הכל. הפילוסופיה איננה מכירה במערכת מצוות על טבעית, והאדם הוא לבדו יוצר המוסר על פי טבעו והבנתו (להרחבה: כוזרי, א א; ד טו-יז). לעומתה, היהדות מאמינה ב'תורה מן השמים', ומכירה במוגבלות השכל האנושי לעומת הנבואה. רק מנקודת המוצא הזו, אפשר לקבל את ההבחנה בין 'חוקים' ל'משפטים'.

'שכל מה שזכרו אריסטו מתחת גלגל הירח נמשך על הקש, והם ענינים ידועי העלה מתחייב קצתם לקצתם, ומקומות החכמה בהם וההשגחה הטבעית מבוארים גלויים, ואמנם כל מה שבשמים לא ידע האדם דבר ממנו אלא בזה השעור הלמודי המעט... ואתה תראה מה שבו. ואני אומר ע"צ מליצת השיר, השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם... לא יגיעו שכלי האדם לידיעתו, והטריח המחשבות במה שלא יגיעו להשגתו ואין כלי להם שיגיעו בו, אמנם הוא חסרון דעת או מין מהשגעון, אבל נעמוד אצל היכלת ונניח הענין במה שלא יושג בהקש, למי שבאהו השפע האלהי העצום, עד שיהיה ראוי שנאמר עליו 'פה אל פה אדבר בו'" (מורה נבוכים, ב כד).



למדת יומי
באמונה